

PATRISTICA

PATRISTICS

Proclu al Constantinopolului Laudatio Sancti Ioannis Chrysostomi (CPG 5819)

Asist. Dr. Dragoș BOICU*

I

Între numeroasele omilii atribuite arhiepiscopului Proclu al Constantinopolului se găsește și o serie de cuvântări a căror autenticitate este pusă sub semnul întrebării, dar care oferă detalii semnificative despre viața bisericească din prima jumătate a secolului al V-lea, ceea ce este cu atât mai important, cu cât istoria eclezială se confruntă cu o puternică tendință de distorsionare a realității și de mistificare a agiografiei, „infiltrată astăzi tot mai mult de o evlavie contrafăcută, de un joc de-a duhovnicia, de o mimată sfințenie care se lasă lesne sesizată datorită exceselor sentimentale, a disocierii de ascetism, a pietismului adogmatic centrat pe el însuși...”¹. Prin urmare, miza cunoașterii acestor detalii devine un imperativ dacă ținem cont de faptul că „minciuna anistorică autogenerată de schemele retoricii pseudoagiografice și-a atins astfel țelul: a otrăvit trăirea Bisericii cu o pseudo-trăire, cu o pseudoevlavie osificată în manierisme de vorbire și de purtare, pretinse norme de duhovnicie, model unic de viață evlavioasă, tip al urmării lui Hristos”².

De aceea cu atât mai importante se dovedesc textele aghiografice autentice, alcătuite cât mai aproape în timp de evenimentul sau persoana pe care o descriu.

* Dr. Dragoș Boicu, asistent la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna” din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu.

¹ Agapie Corbu, „Studiu introductiv” la Chiril de Schitopolis, *Viețile pustnicilor Palestinei*, traducere din limba greacă veche, studiu introductiv și note de Ierom. Agapie (Corbu), Ed. Sf. Necertare, 2013, p. XXVII.

² *Ibidem*, p. XXIX.

Autorul și contextul istoric

Numărat, de obicei, printre ucenicii Sfântului Ioan Hrisostom, Proclu și-a început ascensiunea în mediul eclezial în timpul arhiepiscopului Atticus (406-425), unul dintre principalii acuzatori ai Sfântului Ioan. Ajuns arhiepiscop al Constantinopolului după moartea lui Arsacius († 11 noiembrie 405), Atticus adresa, în anul 416 d.Hr., augustei și surorilor ei un „excepțional” tratat (*De Fide et Virginitate*)³, astăzi pierdut. Se pare totuși că autorul acestui text ar fi fost eruditul diacon Proclus, devenit între timp secretarul lui Atticus⁴. Kenneth Holum afirmă că textul lui Socrates⁵ evidențiază tocmai acest lucru prin termenul ὑπογραφεὺς care nu înseamnă doar secretar, ci și „autorul din umbră”⁶ sau „persoana care redactează ori semnează un document în numele altcuiva”⁷.

Moartea lui Atticus la 10 octombrie 425 și vacantarea scaunului arhiepiscopal au impus organizarea sinodului din anul 426. Locuitorii capitalei s-au scindat, iscându-se o mare rivalitate (πολλὴ φιλονεικία) între două facțiuni: una care îl propunea ca întâistător pe preotul Filip de Side, ucenic al Sfântului Ioan Gură de Aur și o alta care îl susținea pe diaconul Proclu⁸. Din această poziționare devine foarte limpede că Proclu se plasa în partida antiioanită, conturată după schisma ioaniților creată în anul 404, îndată după cel de-al doilea exil al Sfântului Ioan.

Amploarea pe care o luase lupta pentru desemnarea noului arhiepiscop al capitalei a fost pusă de către Nicholas Constatas pe seama creșterii prestigiului scaunului din Constantinopol⁹. Totuși, majoritatea populației i-a respins pe cei doi, alegându-l în schimb pe Sisinnius, preotul parohiei Elea, tocmai pentru că nu se asociase niciuneia dintre partidele constituite în jurul principalilor candidați, deși, potrivit lui Kenneth G. Holum, Sisinnius ar fi fost preferat mai ales de curtea imperială, deoarece caracterul docil și vârsta înaintată garantau o păstorire liniștită

³ Marcellinus Comes, *Chronicum*, A.D. 416, PL 51: 923: „Atticus Constantinopolitanus episcopus scripsit ad reginas, Archadii imp. filias, de Fide et Virginitate librum valde egregium, in quo praeveniens Nestorianu dogma impugnat”. Informația este reluată de Gennadius de Marsillia în *De viris illustribus*, 52, PL 58: 1088.

⁴ Diac. Ioan I. Ică jr, „Imnul Acatist – mistagogie și istorie”, în Ermanno M. Toniolo, *Acatistul Maicii Domnului explicat: Imnul și structurile lui mistagogice*, prezentare și traducere de Ioan I. Ică jr, Deisis, Sibiu, 2009, p. 34.

⁵ Socrates, *HE*, VII, 41, PG 67: 829: „Τελέσας δὲ εἰς ἄνδρα, τὰ πολλὰ παρῆν τῷ ἐπισκόπῳ Ἀττικῷ, ὑπογραφεὺς αὐτοῦ τῶν λόγων γενόμενος”.

⁶ Kenneth G. Holum, *op. cit.*, p. 141.

⁷ Cf. Liddell-Scott-Jones, *Lexicon of Classical Greek* – Perseus Digital.

⁸ Socrates, *HE*, VII, 26, PG 67: 800.

⁹ Nicholas Constatas, *Proclus of Constantinople and the Cult of the Virgin in Late Antiquity: Homilies 1-5, Texts and Translations*, Brill, Leiden, 2003, p. 41.

Asist. Dr. Dragoș Boicu

și „ineficientă”¹⁰, lipsită de reforme sau de alte acțiuni care să fie folosite de către populația capitalei drept pretext pentru mișcări de stradă. După ce alegerea lui Sisinnius a fost validată de autoritatea seculară, acesta a fost hirotonit întru arhiepiscop și instalat ca arhiepiscop al Constantinopolului de către un însemnat sobor de episcopi orientali la 28 februarie 426. Curând după aceea, Sisinnius l-a numit pe Proclu episcop al Cyzicului, scaun pe care fostul secretar arhiepiscopal nu a reușit să îl ocupe niciodată din cauza rezistenței locuitorilor din acel oraș care îl aleseseră pe un anume Dalmatius ca ierarh al cetății din Mysia¹¹. Din acest motiv lui Proclu i s-a îngăduit să rămână în Constantinopol, unde s-a remarcat prin activitatea omiletică deosebită¹².

La mai puțin de doi ani de la instalarea sa (24 decembrie 427), Sisinnius a trecut la cele veșnice, după ce fusese și el victimă a „persecuțiilor egiptene”¹³. Se pare că Biserica din Constantinopol s-a scindat din nou, polarizându-se în jurul celor doi candidați din 426: Filip de Side și Proclu de Cyzic. Facțiunile s-au datat unor campanii violente care au scandalizat curtea imperială, fiind necesară intervenția împăratului însuși¹⁴.

În timp ce la Sinodul de la Efes (431) antiohienii și alexandrinii se șicanau reciproc, pentru constantinopolitani a devenit tot mai clar că Nestorie își pierduse substanțial din susținere și că depunerea lui este definitivă. Ca urmare, clericii din capitală s-au pronunțat categoric împotriva episcopului lor și l-au anatematizat. La fel ca în iarna 425/426 sau la începutul anului 428, populația Constantinopolului s-a împărțit între susținătorii lui Filip de Side și Proclu de Cizic, rivalii tradiționali pentru scaunul arhiepiscopal considerat vacant și astfel în oraș s-a iscat din nou o mare tulburare¹⁵. Spre deosebire de celelalte dăți, Proclu părea să fie susținut de o majoritate covârșitoare, dar a fost împiedicat de către „persoane de vază” pe motivul că nu putea candida din pricina canonului 15 al Sinodului Ecumenic de la Niceea (325), care oprea transferul unui episcop de la o eparhie la alta¹⁶, reiterând situația Sfântului Grigorie de Nazianz.

Intervenția oficialilor imperiali indică rezerva lui Teodosie de a valida în fruntea Bisericii din Constantinopol un ierarh a cărui poziție față de problema Θεοτόκος era foarte clar exprimată și invita la polarizare, iar Proclu își crease o puternică sus-

¹⁰ Kenneth G. Holm, *Theodosian Empresses. Women and Imperial Dominion in Late Antiquity*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles/Oxford, 1982, p. 148; Socrates, *HE*, VII, 28, *PG* 67: 801.

¹¹ Socrates, *HE*, VII, 28, *PG* 67: 801.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Barhadshabba Arbaya*, 26, în *PO* 9, p. 560-561.

¹⁴ Nicholas Constas, *op. cit.*, p. 45.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, col. 817.

Proclu al Constantinopolului – Laudatio Sancti Ioannis Chrysostomi

ținere populară, un veritabil inconvenient pentru autoritatea civilă. În plus, pentru restul Imperiului, numirea unui anti-nesorian declarat reprezenta un gest total nediplomatic, iar apropierea prea mare de ambițioasa Pulcheria și posibilitatea de a-i consolida acesteia influența asupra Bisericii din capitală îl făcea pe Proclu complet indezirabil. Puterea seculară avea nevoie de un arhiepiscop de talia lui Sissinius: șters, ineficient și lipsit de dorința de a se implica în dispute dogmatice, iar un astfel de candidat neutru a fost găsit în persoana bătrânului preot Maximianus, un apropiat al papei Celestin, care își dobândise o reputație de ascet înclinat spre retragerea în singurătate, dar neprișt în problemele administrative¹⁷. Îndată după alegerea lui Maximianus, Teodosie a invitat delegația care îl reprezenta pe Sfântul Chiril – aflată la Chalcedon – pentru a oficia hirotonia noului ierarh la 25 octombrie 431.

Murind Maximianus la 10 aprilie 434, în cea de-a cincea săptămână a Postului Mare împăratul Teodosie al II-lea s-a grăbit să numească un nou arhiepiscop în fruntea Bisericii din Constantinopol¹⁸. Temându-se ca nu cumva susținătorii lui Nestorie să pregătească întoarcerea lui din mănăstirea de lângă Antiohia unde se retrăsese de bunăvoie înainte de încheierea lucrărilor Sinodului de la Efes, autoritățile au anunțat aproape imediat numele noului arhiepiscop¹⁹: Proclu. Socrates lasă să se înțeleagă că împăratul orchestrase din timp numirea lui Proclu și obținuse o scrisoare din partea papei Celestin († 26 iulie 432), care îl susținea pe candidat și aproba în cazul lui transferul de la Cizic (unde nu reușise să își ocupe niciodată scaunul) la Constantinopol, act care a fost transmis Sfântului Chiril al Alexandriei și lui Ioan al Antiohiei²⁰. Pregătirea din vreme a acestui moment indică faptul că Teodosie nu a mai ezitat să îmbrățișeze gruparea antinestoriană din Constantinopol și că era dispus să impună unitatea Bisericii printr-o intervenție directă a brațului secular²¹.

După praznicul Sfințelor Paști (434), Proclus a reunit sinodul endemic și a alcătuit o scrisoare enciclică adresată episcopilor proeminenți din Imperiu în care făcea o scurtă mărturisire de credință. Textul a trezit reacții diferite și chiar opoziție din partea susținătorilor lui Nestorie ceea ce a evidențiat cât de șubredă era de fapt unirea bazată pe Concordia din 12 aprilie 433. Atent la reacția ierarhilor sirieni împăratul Teodosie a emis la 3 august 435 un text de lege²² menit să elimine rezistența la actul de unire. În baza acestui edict, cărțile lui Nestorie trebuiau arse, iar cei ce aveau la opiniiile lui erau calificați în mod oficial *nestorieni*, refuzându-li-se dreptul de reuniune liturgică în public sau în secret sub amenințarea confis-

¹⁷ Nicholas Constas, *op. cit.*, p. 75.

¹⁸ Socrates, *HE*, VII, 40, *PG* 67: 830.

¹⁹ Nicholas Constas, *op. cit.*, p. 79.

²⁰ Socrates, *HE*, VII, 40, *PG* 67: 830.

²¹ Nicholas Constas, *op. cit.*, p. 80.

²² *CTh*. 16.5.66.

Asist. Dr. Dragoș Boicu

cării bunurilor. Probabil în urma acestei legi s-a dispus și exilarea lui Nestorie în Arabia la Petra.

În primăvara anului 436, guvernatorii provinciali, comandanții militari regionali și alți oficiali locali au primit directive clare pentru a împlini edictul imperial. Acțiunea de „împăcare” a avansat cu pași repezi, dizidenții fiind nevoiți să opteze între a primi comuniunea cu Proclu al Constantinopolului, Ioan al Antiohiei și Chiril al Alexandriei sau de a fi depuși și foarte probabil arestați²³. În consecință, liderii „nestorienii” au cedat unul câte unul. Astfel a fost cazul lui Andrei de Samosata, Ioan de Germanicia, Helladius de Tars, al altor episcopi din Isauria și chiar și al lui Teodoret de Cyr, artisanul rezistenței. Alți ierarhi s-au opus și au fost scoși din biserică ca Meletius de Mopsuestia, Dorotheus de Marcianopolis și sufraganii săi, Eutherius de Tyana cu alți șapte episcopi loiali și Alexandru de Hierapolis²⁴.

Prin intervenția promptă a brațului secular s-a impus un calm relativ în Biserica din Orient, ceea ce a contribuit în același timp la sporirea autorității scaunului arhiepiscopal din Constantinopolului, precum și a prestigiului personal al lui Proclu, care a încercat să unifice toate facțiunile din capitală, inclusiv pe puținii ioaniți care rămăseseră separați de restul Bisericii. Acest lucru l-a realizat prin aducerea solemnă a rămășițelor Sfântului Ioan Gură de Aur în data de 27 ianuarie 438. Mărturia lui Socrates este cât se poate de semnificativă:

„Proclu aduse împreună, în acel timp, la biserică pe cei ce se despărțiseră de ea odinioară, din cauza depunerii lui Ioan. Obținând permisiunea împăratului de a transporta trupul său de la Comana, unde era îngropat de treizeci și cinci de ani²⁵, el îl aduse la Constantinopol, cu pompă solemnă și-l depuse în biserica Sfinților Apostoli, în ziua de 17 ianuarie sub al șaisprezecelea consulat al lui Teodosie. Cei ce se despărțiseră, din cauza sa, de împărășirea cu ceilalți credincioși, reintrară îndată în Biserică”²⁶.

Reabilitarea Sfântului Ioan Gură de Aur – între datorie și necesitate

Relatării biografice și agiografice privind viața Sfântului Ioan pun accentul pe drama exilului hrisostomic și, tocmai din acest motiv, ignoră dimensiunile conflictului din Constantinopol și minimalizează o sciziune care a durat câțiva ani, iar implicațiile fenomenului au depășit cu mult sfera politicii religioase. Este vorba de ample mișcări de stradă cu un vădit caracter social, așa cum se poate vedea din

²³ Nicholas Constas, *op. cit.*, p. 87-88.

²⁴ *Ibidem*, p. 88-89.

²⁵ Numerotarea lui Socrates este eronată, raportându-se, de fapt, la anul primului exil al Sfântului Ioan.

²⁶ Socrates, *HE*, VII, 45, *PG* 67: 838. A se vede și Teofan.

Proclu al Constantinopolului – Laudatio Sancti Ioannis Chrysostomi

subcategoriile indicate în legislația emisă în acest interval: pentru susținătorii săi, Sfântul Ioan devine simbolul capacității de a opune rezistență în fața puternicilor zilei, simbolul forței de a cere restaurarea dreptății. De aceea ioaniților li se alătură categoriile defavorizate, care își identifică destinul social cu drama personală a marelui ierarh.

Dar moartea Sfântului Ioan Gură de Aur a reprezentat un moment-cheie în evoluția schismei, când mulți dintre partizanii săi au abandonat dezorientați această cauză și se arătau dispuși să intre în comuniune cu Biserica oficială. În acest context le-a fost acordată amnistia din anul 408 sau 409, care îi primea pe ioaniți în comuniune cu Atticus, fără a mai fi nevoie să subscrie actului de condamnare a Sfântului Ioan. În baza acestei reconcilierii, o parte din episcopii deportați au fost readuși din exil, încredințându-li-se noi eparhii pe care să le păstorească.

Totuși, amnistia nu a adus și sfârșitul schismei. Deși era amenințată de destrămarea inerentă oricărei grupări acefale, facțiunea ioaniților radicali, chiar și lipsită de figura carismatică a unui lider care să-i conteste legitimitatea lui Atticus²⁷, a reușit să facă presiuni pentru reabilitarea post-mortem a eroului ei, iar redefinirea obiectivului principal a împiedicat dezagregarea mult-așteptată de către adversarii lor, care dețineau momentan principalele scaune episcopale din Răsărit. Includerea Sfântului Ioan în dipticele ierarhilor răposați era considerat un important simbol al recunoașterii lui ca episcop legitim al Constantinopolului până în momentul morții, ceea ce atinge succesiunea episcopală efectuată după iulie 404 și canonicitatea alegerii lui Atticus însuși²⁸. Solicitarea ioaniților se bucura de o puternică susținere din partea lui Inocențiu și a altor episcopi apuseni, ba mai mult chiar papa a făcut din această condiție un pas indispensabil pentru reluarea comuniunii cu Bisericile din Răsărit²⁹.

Alegerea lui Alexandru ca episcop al Antiohiei (412-416) după moartea lui Porfirie a înclinat balanța în favoarea ioaniților. Preocupat de unificarea Bisericii siriene, Alexandru a căutat să pună capăt schismei antiohiene primindu-i în subordine pe clericii hirotoniți de Paulin și Evagrie, și odată realizat acest pas, și-a îndreptat atenția asupra ioaniților³⁰.

Deși își redactează *Istoria bisericească* în secolul al XIV-lea, Nichifor Calist Xanthopoulos oferă cea mai amănunțită relatare privind reintroducere numelui Sfântului Ioan în diptice de către Alexandru:

²⁷ Peter van Nuffelen, „Palladius and the Johannite Schism”, în *Journal of Ecclesiastical History*, vol. 64, no. 1 (January), 2013, p. 12.

²⁸ Robert Taft, *A History of the Liturgy of St. John Chrysostom: Vol. IV, The Diptychs*, Pontificum Institutum Studiorum Orientalium, 1991, p. 98.

²⁹ J.N.D. Kelly, *Golden Mouth: The Story of John Chrysostom-Ascetic, Preacher, Bishop*, Cornell University Press, New York, p. 286.

³⁰ *Ibidem*, p. 287.

Asist. Dr. Dragoș Boicu

„Astfel Alexandru [a fost] foarte bun atât în viața, cât și în învățătura [lui], încât a susținut cu zel cauza lui Ioan [și] a reînscris numele aceluia în dipticele bisericești: și a scris către împărat și către toți episcopii de pretutindeni ca să facă și ei la fel și prin aceasta să aducă Bisericii o pace fermă și statornică”³¹.

Amploarea pe care a avut-o schisma în spațiul sirian și intensa corespondență a Sfântului Ioan Hrisostom cu clerul antiohian, ne încurajează să credem că reabilitarea ilustrului ierarh s-a făcut și pe fondul unui patriotism local, iar inițiativa lui Alexandru este expresia acestei dorințe populare, care fusese ținută în frâu prin presiuni de către episcopul Porfirie, adversarul declarat al Sfântului Ioan.

Exemplul sirian a fost urmat și în alte localități și chiar în Constantinopol, unde Atticus a trebuit să facă presiunilor ioaniților și a maselor, după ce Alexandru al Antiohiei venise în capitală și instigase populația la reabilitarea Sfântului Ioan, respectiv după ce s-a răspândit vestea că Teodot, urmașul lui Alexandru la cârma Bisericii din Antiohia, a acceptat introducerea numelui marelui ierarh în dipticele locale³².

Primul episod intervine pe fondul dureroasei schisme care dezbină Biserica din capitală, și

„după aceea unii au dorit ca doar titulatura fericitului Ioan să fie înscrisă în sfintele diptice, încât chiar fericitul episcop Alexandru, mă refer la al Antiohiei, oprindu-se în marea cetate (Constantinopol), a rostit multe cuvinte îndrăznețe voind să incite mulțimile, încât, deși noi nu voiam, ne-ar fi silit ca numele celui menționat să fie înscris (în diptice)”³³.

Atmosfera apăsătoare și conjunctura extrem de sensibilă care s-a instaurat după această vizită reiese foarte clar din scrisoarea adresată lui Chiril al Alexandriei de către Atticus, care explică contextul reabilitării, după ce „o atât de mare dezordine cuprindea capitala astfel încât pioasa credință risca să fie zguduită din înseși temeliiile (ei)”³⁴. Episcopul Constantinopolului încearcă să-și justifice gestul invocând faptul că a cedat la fel ca și Teodot al Antiohiei, care „a fost forțat de către popor să înscrie titlul lui Ioan” și „a făcut aceasta sub presiune/din necesitate”³⁵. După moartea lui Alexandru, Teodot (417-429) a încercat inițial să unifice Biserica Antiohiei într-o manieră contrarie, dând câștig de cauză inamicilor Sfântului

³¹ Nichifor Calist Xanthopoulos, *Historia Ecclesiastica*, XIV, 25, PG 146: 1137.

³² Atticus, *Scrisoarea către Chiril*, în Nichifor Calist Xanthopoulos, *Historia Ecclesiastica*, XIV, 26, PG 146: 1140.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*: „οἷα καὶ ὅση ταραχὴ κατέλαβε τὴν Μεγαλόπολιν καὶ ὅπως ἐκ τῶν βάρων αὐτῶν ἔκινδύνευσεν ἡ εὐσεβῆς πίστις κατασεισθῆναι”.

³⁵ *Ibidem*: „συναναγκασθῆναι παρὰ τῶν δήμων τὴν προσηγορίαν Ἰωάννου γράψαι [...] ὑπὸ ἀνάγκας τοῦτο πεποιθέναι”.

Proclu al Constantinopolului – Laudatio Sancti Ioannis Chrysostomi

Ioan, al cărui nume l-a șters din diptice, ceea ce a provocat nemulțumirea maselor, și a fost silit de împrejurări să revină asupra acestei decizii³⁶.

La fel și Atticus, „observând pericolul” și „anticipând necesitatea”³⁷, s-a decis pentru introducerea numelui Sfântului Ioan în diptice, de vreme ce era silit de „constrângerea puterii poporului”³⁸ și după ce însuși împăratul Teodosie II „a decis că nu este deloc vătămător înscrierea numelui unui om răposat (în diptice) de dragul statorniciei și al armoniei și al păcii popoarelor”³⁹.

Atticus reia ideea că scopul reabilitării este „păstrarea păcii și a armoniei”⁴⁰, accentuând necesitatea și presiunile la care a fost supus prin uzul frecvent al substantivului „ἀνάγκη”.

Nichifor Calist redă evenimentul pe un ton mai echilibrat, accentuând parcă inițiativa episcopului din Constantinopol:

„Când episcopul Atticus a văzut că Biserica era scindată din cauza ioaniților, el însuși a poruncit în conformitate cu sentința căpeteniilor ca să se facă pomenirea aceluia în rugăciuni: precum se obișnuia să se facă și [pomenirea] altor episcopi care au murit⁴¹. Și din acel timp a rezultat pacea, atât timp cât după aceea chiar rămășițele lui au fost aduse în orașul împărătesc. [...] Dar nu a făcut doar aceasta, ci i-a convins chiar pe alții care refuzau să introducă pomenirea lui Ioan în rugăciuni și, în special, pe Chiril, episcopul Alexandriei, care îl ura pe Ioan cu dușmănie, pentru că acela a avut o altă opinie față de unchiul său, Teofil”⁴².

Reabilitarea post-mortem a Sfântului Ioan nu a fost doar un gest reparatoriu, ci un compromis necesar pentru restabilirea comuniunii eclesiale dintre Răsărit și Apus, de vreme ce:

„Episcopii Europei au detestat în mod deosebit această nedreptate, căci au îndepărtat din comuniunea lor pe aceștia pentru cele ce au făcut. De partea episcopilor Apusului au fost și episcopii ilirieni, iar cei mai mulți dintre episcopii orașelor din Soare Răsare au fugit din comuniunea cu nedreptatea, și nu au sfâșiat trupul Bisericii. După ce s-a săvârșit marele dascăl al lumii, episcopii din Apus nu au primit comuniunea celor din Egipt, a celor din Prefectura

³⁶ J.N.D. Kelly, *op. cit.*, p. 287.

³⁷ Atticus, *Scrisoarea către Chiril*, în Nichifor Calist Xanthopoulos, *Historia Ecclesiastica*, XIV, 26, PG 146: 1140: „κίνδυνον ὑποπεύσας [...] προφθάσας τὴν ἀνάγκην”.

³⁸ *Ibidem*: „καὶ ἡμῶν βιασαμένων τὴν ἐκ τῆς δημοκρατίας ἀνάγκην”.

³⁹ *Ibidem*: „ὁ δὲ ἀπεκρίνατο μηδὲν εἶναι βλάβος γράφειν ... ἀνδρὸς ὄνομα ὑπὲρ τῆς εὐσταθείας καὶ τῆς τῶν λαῶν ὁμονοίας τε καὶ εἰρήνης”.

⁴⁰ *Ibidem*: „ὁμόνοια καὶ γαλήνη κατέχει”.

⁴¹ Pasaj inspirat din Socrates, *HE*, VII, 45, PG 67: 838.

⁴² Nichifor Calist Xanthopoulos, *Historia Ecclesiastica*, XIV, 25, PG 146: 1137.

Asist. Dr. Dragoș Boicu

Orientului, a celor din Bosfor și din Tracia, mai înainte ca aceștia să fi rânduit numele acestui dumnezeiesc bărbat între episcopii morți, în diptice⁷⁴³.

Potrivit lui Teodoret de Cyr, înscrierea numelui Sfântului Ioan în diptice reprezenta o condiție *sine qua non* pentru reluarea legăturii frățești dintre diferitele Biserici din Imperiu. Atticus încercase în repetate rânduri să iasă din izolare, dar fără succes până ce a respectat și el această clauză preliminară pentru restaurarea comuniunii. Prin urmare, interesul lui Atticus pentru reabilitarea Sfântului Ioan era unul destul de mare cu atât mai mult cu cât nu exista pericolul de a fi scos din scaun sau înlocuit de un episcop hirotonit de ioaniți pentru Constantinopol. Astfel se explică întreaga pledoarie pe care o face în scrisoarea trimisă lui Chiril al Alexandriei în anul 418 sau 419, în care se disculpă invocând necesitatea și presiunea poporului, în vreme ce îl îndeamnă pe Chiril însuși să îl includă pe Sfântul Ioan în dipticele bisericilor din Egipt de dragul păcii universale (οἰκουμηνικῆ εἰρήνῃ).

În ciuda acestor inițiative plasate strategic, primul pas în reabilitarea Sfântului Ioan Gură de Aur se datorează aproape în mod exclusiv solicitărilor insistente făcute de ucenicii lui loiali și de populația care i-a rămas devotată. Dar chiar și după această mică victorie, ioaniții cei mai fervenți nu s-au mulțumit cu recunoașterea formală a calității de arhiepiscop a Sfântului Ioan, atât timp cât trupul lui rămăsese îngropat la Comana, departe de capitală, și au militat în continuare pentru aducerea rămășițelor lui pământești în Constantinopol.

Acest proces a fost și el de durată și s-a desfășurat în două etape: prima a avut loc la 26 septembrie 428, când a fost pentru prima dată celebrată liturgic pomenirea Sfântului Ioan de către Nestorie, un alt episcop-monah, adus tot din Antiohia⁴⁴.

„(Nestorie) a început să celebreze în ziua a XXVI-a a lunii septembrie în prezența mulțimii pomenirea Preafericitului ierarh Ioan, exilat cu mult înainte din cauza invidiei multor episcopi⁷⁴⁵.

Ne putem raporta la acest moment ca la canonizarea oficială a venerabilului episcop, realizat tot prin eforturile unui conațional de-al său. Ba mai mult, dacă dăm crezare unei biografii siriace a lui Nestorie, acesta ar fi adus în Constantinopol osemintele Sfântului Ioan Gură de Aur, ceea ce a provocat conflictul dintre arhiepiscopul capitalei și Chiril al Alexandriei⁴⁶.

⁴³ Teodoret de Cyr, *HE*, V.34, trad. Pr. Prof. Vasile Sibiescu, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești* 44, Ed. IBMBOR, București, 1995, p. 241

⁴⁴ J.N.D. Kelly, *op. cit.*, p. 289.

⁴⁵ Singurul text care dă mărturie despre acest eveniment este Cronica lui Marcellinus. Marcellinus Comes, *Chronicum*, A.C. 428, în *PL* 51: 925: „Beattissimi Ioannis episcopi, dudum malorum episcoporum invidia exsulati, apud comitatum coepit memoria celebrari mense Semptembrio die XXVI”.

⁴⁶ „La légende syriaque de Nestorius (trad. de François Nau)”, în *Revue de L'Orient Chrétien*, vol. XV, 1910, p. 19.

Totuși, etape finală a reabilitării Sfântului Ioan este datată destul de precis la 27 ianuarie 438. Contextul exact în care are loc evenimentul este dificil de reconstituit din pricina haloului agiografic care a contaminat datele istorice. Cert este că aducerea acestor relicve este situată strategic în desfășurarea controverselor hristologice ce au urmat condamnării nestorianismului la Sinodul III Ecumenic de la Efes (431) și după semnarea Formulei de Concordie din anul 433.

Fiind ales arhiepiscop al Constantinopolului după moartea lui Maximianus la 10 aprilie 434, în cea de-a cincea săptămână a Postului Mare⁴⁷, Proclu s-a implicat foarte mult în disputa hristologică și a urmărit să elimine urmele nestorianismului. Astfel se explică intervenția sa virulentă la aflarea veștii că episcopul Ibas de Edesa tradusese în siriacă un florilegiu cu sentințe aparținând lui Teodor de Mopsuestia⁴⁸, amenințând eforturile depuse pentru menținerea fragilului echilibru stabilit prin actul de unire. Semnalând această problemă lui Ioan, episcopul Antiohiei, Proclu îl avertizează că este responsabil de acțiunile sufraganelor săi și pretinde ca Ibas să respecte termenii prevăzuți de concordie. În consecință, episcopul Ioan a convocat un sinod general al clerului antiohian pentru vara anului 438, urmând să se pronunțe asupra purtării lui Ibas de Edesa și asupra textelor răspândite de acesta⁴⁹.

În așteptarea acestui eveniment, Proclu organizează aducerea osemintelor Sfântului Ioan Gură de Aur, decizia fiind nu doar un gest de reparație morală a unei nedreptăți apăsătoare, ci mai ales o concesie pastorală acordată ioaniților pentru a-i readuce în sfârșit în sânul Bisericii. Mai mult chiar, dacă îi dăm crezare lui Nicholas Constas, translând moaștele, Proclu ar fi mizat pe faptul că recunoașterea oficială a Sfântului Ioan și readucerea sa în Constantinopol îi va determina pe antiohienii moderați să încline mai mult spre concesiile doctrinare ale *Concordiei*, distanțându-se de compatrioții lor mai radicali, folosind reabilitarea lui Ioan și ca o contrapondere pentru direcția hristologică contemporană, care era în general anti-antiohiană⁵⁰.

După o călătorie de șapte zile, cortegiul ce însoțea sfintele relicve a ajuns la Constantinopol, racla fiind întâmpinată la 27 ianuarie 438 de către împăratul Teodosie II și sora sa, Pulcheria, după aceeași rânduială cu care fuseseră primite în capitală moaștele Sfinților 40 de Mucenici din Sevastia, ale Profetului Samuel și ale arhidiaconului Ștefan.

⁴⁷ Socrates, *HE*, VII, 40, *PG* 67: 830.

⁴⁸ Nicholas Constas, *op. cit.*, p. 112-113.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 113-114.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 114-115.

Asist. Dr. Dragoș Boicu

Datarea și autenticitatea textului

În acest context mai larg trebuie plasat și cuvântul de laudă adresat de către Proclu în fața mulțimilor adunate la prăznuirea Sfântului Ioan din anul precedent pregătind masele din Constantinopol de primirea rămășițelor aduse din Comana. Prin urmare, putem data alcătuirea acestei cuvântări în septembrie 437.

Textul propriu-zis ni s-a transmis în trei variante: latină, armeană și paleoslavă⁵¹. Absența unei tradiții manuscrise clare, conjugată cu lipsa unei versiuni grecești, a ridicat dubii privind autenticitatea cuvântării, fiind și principalul impediment în realizarea unei ediții critice a acestui text. Totuși, pornind de la câteva mărturii interne, Chrysostomus Baur este convins că Proclu a fost autorul cuvântării⁵².

Ca structură se cuvine subliniat faptul că panegiricul este foarte scurt, urmărind trei idei esențiale: a) personalitatea Sfântului Ioan transcende locul și timpul, fiind pretutindeni vestit pentru activitatea sa pastorală și exegetică neobosită; b) paralela dintre destinul profetic al lui Gură de Aur și cel al Sfântului Ioan Botezătorul; c) *isapostolia* Sfântului Ioan Hrisostom, care se alătură prin virtuți și ostenele Sfinților Apostoli Pavel, Ioan și Petru.

II

Cuvânt de laudă la Sfântul Ioan Gură de Aur⁵³ Laudatio Sancti Ioannis Chrysostomi (CPG 5819)

I. Slavă lui Dumnezeu, preaiubiți frați, că în chip de nepovestit pace fără lupte e în casa Lui, în care a răsunat sfânta trâmbiță, în care tribuna duhovnicească a ascultătorilor o umplea o alăută dulce sunătoare, în care rândunica evanghelică a cântat și a umplut de flori grădina⁵⁴ Ortodoxiei. Pomenirea lui Ioan s-a făcut năvod pentru toată cetatea, ca pe cei dreپți să-i tragă la credință; căci nu trage pești năvodul pescarilor cum trage pe cei dreپți la credință prăznuirea lui Ioan. O, har care birui hotar, loc și timp! Căci dragostea a biruit timpul, pomenirea nebiruită a pus hotar celor șovăitori, iar locul n-a închis minunile ierarhului, căci zace în Pont⁵⁵ și este lăudat în lumea întreagă. Și, arătându-vă cu mâna-i lungă, strigă: Voi

⁵¹ *Clavis Patrum Graecorum*, vol. 3, edit. Maurice Geerard, Turnhout & Brepols Publishers, 2003, p. 139.

⁵² Chrysostomus Baur, *Der Heilige Johannes Chrysostomus und seine Zeit*, vol. II, Max Hueber Verlag, Munchen, 1930.

⁵³ Traducerea a fost realizată după ediția publicată de Jean Paul Migne în *Patrologiae Cursus Completus*, Series Graeca, 65: 827-834. Mulțumesc pe această cale Arhid. Prof. Dr. Ioan I. Ică jr pentru amabilitatea de a verifica și revizui traducerea de față.

⁵⁴ Lit. – portul: portum vs hortum.

⁵⁵ Comana, locul unde murise la 14 septembrie 407 și fusese înmormântat Sfântul Ioan Hrisostom, se afla în provincia Pontus Polemoniacus din dioceza Pont.

sunteți lucrarea mea în Domnul [1 Co 9,1]! Iarși, e Ioan prin cuvinte mărgăritarul prețioasei propovăduiri, neîntinată biblioteca a de Dumnezeu insuflatei Scripturi, dumnezeiasca visticie a înțelegerii, râvnitor cu mâinile, seceră prea ascuțită împotriva lăcomiei imperiale; potop năprasnic cumplit al ereticilor; care [asemenea lui Iosif] nu s-a temut de puterea lingușită din pricina fricii sau de Egiptul dezlănțuit de ura venită din lăcomie.

II. Frică mi-e să nu scufund uimit cu laudele o navă prea mică care poartă lucruri mari. Căci nimeni nu va lăuda în chip vrednic pe Ioan, de nu va fi un alt Ioan [Botezătorul]. Căci așa cum nenumărată e prin desele valuri mulțimea undelor mării, așa și prin mulțimea asprei lui sânguințe unde se revarsă și adună învățăturile evlavioase, acolo strălucesc razele libertății. De la unul strălucesc razele soarelui, de altul se face curățirea rățării. De la unul se face cunoscută pieirea idolilor, de altul se face îndreptarea ortodocșilor. De unul e muștrată cu limba goliciunea sinagogii; de la altul se fac cu puterea cuvintelor schimbările obiceiurilor. De la unul se întărește ispita pe pământ; de la altul strălucește din cer cununa harului. O, ierarh a cărui câștig al sânguinței e atât de mare cât de multe sunt florile preadulcii veri! O, nume care nu tăgăduiește faptele! O, supranume care arată felul vieții trecute! O, limbă mai înaltă decât însuși cerul! O, evanghelice învățături care împlânzești tunetele! Ioan e acela, Ioan e acesta: acela propovăduitor, acesta trâmbiță; acela de nelovit, acesta fără slugărnicie; acela fără următori, acesta singur; acela feciorelnic, acesta apărător al castității; acela botezând în pustie, acesta aruncând năvoade în cetate; acela muștra pe cel aflat în adulter, acesta îi blama pe prădători; acela i s-a tăiat capul, acesta n-a șovăit să dovedească aceeași constanță; acela a fost închis în temniță, acesta a fost dus în exil. Multe au fost luptele, de aceea multe [sunt] și cununile.

III. De aceea strigă acum Ioan împreună cu preafericitul Pavel: buna mi-reasmă a lui Hristos suntem [2 Co 2, 14]! Căci tot locul l-a eliberat de rățărire. În Efes a dat pe față meșteșugul lui Midas⁵⁶; în Frigia pe cea numită mama a

⁵⁶ Vincenzo Ricardî atrăgea atenția asupra faptului că „In Epheso, artem Midae nudavit” ar fi mai degrabă, o variantă coruptă a formulei „In Epheso, Artemida nudavit” [în Efes ai prădat-o pe Artemis]. Pe baza acestei afirmații se crede că în cursul șederii la Efes, Sfântul Ioan Hrisostom ar fi determinat mulțimile de creștini să ia cu asalt și să dărâme templul zeiței Artemis, dar niciunul dintre istoricii bisericești nu consemnează nicio confruntare majoră a Sfântului Ioan cu păgâni, cu atât mai puțin distrugerea acestui edificiu unic, eveniment care n-ar fi putut rămâne fără ecou. O sută de ani mai târziu Gibs. Cuperi observa într-o notă la scrierea lui Lucius Caecilius Firmianus Lactantius, *De mortibus Persecutorum*, edit. de Stephan Baluze, 1693, *Litterae autem inter malas artes*, p. 188: „Putaveram olim a Proclo in laudatione B. Chrysostomi magiam vocari *artem Midaes* ed nunc amplector unice quod mihi inter consabulandum suggestit spectatae Nobilitatis Vir, Johab Haarsholten tunc tem-

Asist. Dr. Dragoș Boicu

zeilor⁵⁷ a făcut-o fără fii; în Cezareea a dezbrăcat, lăsându-le goale de cinstire, bordelurile publice; în Siria a golit sinagogile care luptă împotriva lui Dumnezeu⁵⁸; în Persia a semănat cuvântul buneii-cinstirii⁵⁹; pretutindeni a sădit rădăcinile credinței ortodoxe; a umplut cu limba lumea de cunoașterea lui Dumnezeu; a scris cărți; a întins năvoadele mântuirii; a teologhisit împreună cu Ioan despre Cuvântul Tatălui; a întemeiat împreună cu Petru evlavioasa mărturisire (de credință); a vărsat împreună cu Pavel sudori pentru credință; a aruncat⁶⁰ împreună cu pescarii năvoade pentru Ortodoxie. O, Ioane, viața ți-a fost neliniștită, dar moartea slăvită; mormântul îți este fericit, iar răsplata îmbelșugată! Harul și mila Domnului nostru Iisus Hristos, Căruia fie slava și puterea și măreția cu Dumnezeu Tatăl și Sfântul Duh în vecii vecilor. Amin.

Abstract:

The Laudatio to St. John Chrysostom, proclaimed by Proclus, Archbishop of Constantinople, reflects, despite its small dimension, a very delicate reality in Constantinople's church life: the end of the Johannite Schism, anticipating the bringing of the holy relics of the illustrious bishop back into the capital of the Eastern Roman Empire.

Keywords:

Proclus of Cyzicus, John Chrysostom, Constantinople, Johannite Schism

poris Frisiorum nomine ad Confessum Praepotentium Generalium Ordinum delegatus; censeo que apud eum scribi debere, *Artemida nudavit, vel fugavit*". Interpretarea este reluată de Daniel Wilhelm Triller în *Observationum criticarum in varios graecos et latinos auctores libri quatuor*, Frankfurt, 1742, p. 360-361: „hanc *artem Midae* de arte magica immo et arcana illa et fumosa χρυσοστοιτικῆ accipit, male omnino et infeliciter. Quid multa? Mirum profecto, mirum tantum Virum haud vidisse legendum hic esse: *In Epheso Artemida nudavit*, h.e. Ἀρτέμιδα, Artemida aive Dianam Ephesi superstitiosissime olim cultam, ut nec pueris latet, ideo nihil amplius". François Joseph Leroy ține să sublinieze și el această variantă de text, cu atât mai mult cu cât ar corespunde structurii „Ἐφεσίων τὴν Ἄρτεμιν ἐδάφησε” din *Omilia a XVIII-a*, constituind un argument în favoarea autenticității acestui text cunoscut doar prin intermediul traducerii latine (*L'homilétique de Proclus de Constantinople, Saint Proclus (Patriarch of Constantinople). Studi e testi*, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1967, p. 152).

⁵⁷ O trimite clară la Cybele, zeitatea de origine frigiană considerată drept Magna Mater sau Marea Mamă a Zeilor.

⁵⁸ Aluzie la seria de omilii adresate comunității creștine din Antiohia [*Kata Ioudaiōn (Adversus Judaeos)*], rostite în anul 387 împotriva evreilor, care reușiseră să atragă un număr semnificativ de creștini în jurul celor două sinagogi din metropola siriacă.

⁵⁹ Aluzie la misiunile creștine organizate în Persia și Fenicia, cf. Pr. Dumitru Fecioru, „Introducere”, la Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia la Facere (I)*, PSB 21, traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1987, p. 13.

⁶⁰ Lit. – curățat: concussit vs deduxit.